KROZ TISUĆ GODINA

NAPISAO

VJEKOSLAV KLAIĆ

IZDAJE ODBOR ZA
PROSLAVU TISUĆGODIŠNJICE
HRVATSKOGA KRALJEVSTVA

KROZ TISUĆ GODINA

HISTORIJSKO RAZMATRANJE PRIGODOM PRIPRAVE ZA PROSLAVU TISUĆGODIŠNJICE HRVATSKE DRŽAVE

NAPISAO:
VJEKOSLAV KLAIĆ

ZAGREB 1923.

IZDAO ODBOR ZA PROSLAVU TISUĆGODIŠNJICE HRVATSKE DRŽAVE

KROZ TISUĆ GODINA!

Na tlu Dalmacije, koje je klasičnom starinom posvećeno, a na prostoriji između plemenske stolice Delminiuma i carsko-rimske Salone zbivali su se u drugoj i trećoj desetini X. stoljeća po Is. vrlo zamašni događaji, koji su osudni bili za razvitak hrvatskoga naroda kroz sva dalja stoljeća. Nakon slavne pobjede nad Bugarima, kojom su Hrvati obranili svoju domovinu i spasli bratski narod Srba, svoje goste, od posvemašnje propasti, ređale su se tu vojničke smotre, pučki i narodni zborovi, državni sabori na širokom polju i crkvene sinode u hramovima i drugim posvećenim mjestima. Na prostranom Duvanjskom polju, nadomak razvalinama slavnoga Delminiuma, okupio se je državni sabor, na kojem bi dobitnik Bugara, dični knez Tomislav proglašen za kralja i ovjenčan krunom po obredu bizantskoga dvora u Carigradu. Namah zatim sastao se je crkveni sabor u gradu Splitu, gdje no biše uređeni vjerski poslovi i druge stvari, koje su se ticale kulturnoga života Hrvata. Tomislav bio je po tom posljednji knez, a prvi kralj

hrvatski; za njegova vladanja preobrazila se je Hrvatska, dosad manje ili više zavisna o Rimu, Carigradu i franačkoj državi, u posve samosvojnu kraljevinu, u suverenu državu. Sve to zbilo se je između godine 912. i 926., dakle pred tisuć godina!

Događalo se je i drugdje, naročito medju Slavenima, da su se države stvarale u jedan mah, tako reći preko noći. Ali takove države bile su redovno kratka vijeka, te su obično brzo propale onako, kako su i postale. Što bi jače zasjao takav meteor, prekrila bi ga za čas sve to gušća tama. Hrvatska kraljevina ili država nije bila takav meteor; njezino postanje je naravni završetak nastojanja hrvatskih knezova Trpimira, Domagoja, Branimira i Mutimira u IX. stoljeću.

Slaveći tisućgodišnjicu postanja hrvatske države slaviti nam je kud i kamo više tisućgodišnji opstanak njezin. A nada sve prodičiti nam je živu svijest naroda hrvatskoga, koji nije nikad smalaksao u tvrdoj vjeri, da je njegova domovina vazda bila i ostala samosvojna država kroz tisuću godina od god. 925. pa do današnjega dana. I ta živa svijest ogleda se kroz 1000 godina u čitavoj daljoj povjesnici hrvatskoga naroda sve do najnovijih vremena, te se očituje svakom prigodom, koja se nadade.

Tek što je izumrla dinastija narodnih hrvatskih kraljeva, hrvatski je narod bio prinuđen na borbu, da održi samosvojnost svoje domovine. On ne mari za rodbinske veze između ugarskih Arpadovića i kralja Dimitrije Zvonimira, on ne će da znade za kakve nasljedne ugovore, već on se hvata oružja na obranu samosvojnosti svoje države. Starješine dvanaest hrvatskih plemena čekaju s oboružanim narodom ugarskoga kralja Kolomana na rijeci Dravi, i tek nakon što je on ugovorom zajamčio kraljevstvu sva prava, te se u Belgradu na moru dao okruniti za kralja Hrvatske i Dalmacije (1102.), dopuštaju mu da vrši vrhovnu vlast u zemlji. Oni se pokoravaju tek krunjenomu kralju hrvatskomu, a nijesu htjeli da čuju za kralja ugarskoga. Samo tim načinom postigli su oni, da je Hrvatska s Dalmacijom za sve vijeke ostala posebno kraljevstvo pored ugarskoga, a da se nije pretopila u Ugarsku niti postala njezinom pokrajinom. Hrvatska i Dalmacija jesu kraljevine drugarice (regna socia) ili pridružene strane (partes adnexae) Ugarskoj. Dok su se Arpadovići prije nazivali samo »kralj Ungarije«, odsad im je naslov: »kralj Ungarije, Dalmacije i Hrvatske«, pa tako ostaje kroz sva dalja stoljeća. Odnos Hrvatske i Dalmacije pre-

ma Ugarskoj označuje se u jednom spisu iz vremena kralja Bele III. ovim riječima: »U državi kralja Bele jesu ove zemlje: Ugarska glava države, Hrvatska, Dalmacija i Rama«.

U ono vrijeme, kad je hrvatsko kraljevstvo primilo Kolomana za svoga kralja, bilo je ono jedna od najnaprednijih država u Evropi, dok je Ugarska kud i kamo za njom zaostajala. Organizacija tadanje hrvatske države bila je posve jednaka uredjaju romanskih i germanskih država zapadne Evrope. Vladarski dvor hrvatski bio je još u IX. stoljeću skroz nalik na kraljevske dvore u državama, nastalim od velike franačke države. Uz dvorskoga župana (comes palatinus) nalazimo tu komornika i druge dvorske časnike (peharnika, konjušnika, štitonošu), koji dvore kneza i kneginju. Poslije za kraljeva nastala je još posebna dvorska kancelarija, koja se je osobito razvila za Petra Krešimira i Dimitrije Zvonimira. Koloman i njegovi nasljednici preuzeli su sve uredbe hrvatskoga kraljevskoga dvora, a s njima i sve dvorske časnike. Od onoga vremena imade i Ugarska svoga dvorskoga župana (comes palatinus), svoga pokladnika ili tovarnika (tavernicus), pa i svoju dvorsku kancelariju. Uz dvorske dostojanstvenike poprimili su

Arpadovići od Hrvata također d r ž a v n e s l u ž b e n i k e, kao što su bani i župani. Napokon preuzeli su i knezove (comites), koji nijesu više bili plemenski župani, nego nasljedni kraljevski kletvenici (vazali) u pojedinim njima darovanim županijama.

Između kneževskih porodica hrvatskih, koje su u XII. i XIII. stoljeću znatno podigle svoju vlast, ističe se naročito rod knezova Bribirskih od plemena Šubić. Starješina toga roda, po imenu knez Pavao postao je god. 1272. hrvatskim banom, pa je tu službu vršio četrdeset godina sve do smrti svoje god. 1312. On je radio, da banska čast ostane u njegovom rodu nasljedna, pa da tako u Hrvatskoj pored kraljevske dinastije gospoduje još i b a n s k a d i n a s t i j a. Činilo se je pače, da će banska dinastija biti jača od kraljevske, kad je ban Pavao protiv posljednjega Arpadovića Andrije III. iznio kao protukralja svoga rodjaka, napuljskoga kraljevića Karla Roberta iz Anžuvinske porodice. Ban Pavao izradio je, da su ne samo Hrvati priznali i primili Karla Roberta za svoga vladara, nego ga je on nametnuo i Ugarskoj, poslavši ga preko Zagreba u Ostrogon na krunisanje (1301. god.).

Ali baš ti francuski Anžuvinci — Karlo Robert i sin mu Ljudevit I. Veliki — bili

su prava pokora za hrvatske knezove, a naročito za Bribirce od plemena Šubić. Najprije je Karlo Robert, svladavši Pavlova sina Mladina II (1322.), onemogućio za sva vremena stvaranje banske dinastije s nasljednim pravom, a onda je Ljudevit I. Veliki zapodjeo osudnu i slavodobitnu borbu s gordim knezovima hrvatskim ostalih porodica i ukrotio goropad njihovu. A ipak su ti knezovi bili odlučni pobornici hrvatske samosvojnosti i živa jeka još življe svijesti čitavoga naroda.

Kud i kamo silovitija od Ljudevita I. bila je njegova žena i poslije udovica Jelisava, kći bosanskoga bana Stjepana Kotromanića. Ona je pače dala ubiti hrvatskoga odabranika Karla Dračkoga (1386.), samo da ne smeta njoj i njezinoj kćeri Mariji. Radi toga teškoga zločina udavljena bi Jelisava u tvrdom Novigradu na moru, a kći joj Marija čamila je u tamnici, dok je nije oslobodio zaručnik Sigismund s pomoću mletačkoga dužda i kneza Ivana Frankopana.

Atentati francuskih Anžuvinaca na samosvojnost hrvatskoga kraljevstva bili su tako otrovali odnose izmedju Hrvatske i Ugarske, da su Hrvati, nastojeći istaknuti samosvojnost svoga kraljevstva, redovito stajali u oporbi protiv svega, što se je dešavalo u Ugarskoj. Protiv kraljice Marije i supruga joj Sigismunda utječu se najprije bosanskomu kralju Stjepanu Tvrtku I., a onda uzdižu na prijestolje napuljskoga kralja Ladislava, sina Karla Dračkoga, te ga 5. kolovoza 1403. daju u Zadru kruniti za kralja, bez sumnje s krunom prvoga hrvatskoga kralja Tomislava i njegovih nasljednika do Dimitrije Zvonimira. Kad je poslije Ugarska nakon smrti Alberta Austrijskoga (1493.) stala uz njegovu udovicu Elizabetu i sina joj Ladislava Posmrtnoga, Hrvati su prionuli za poljskoga kralja Vladislava Varnenčika, te je napokon i Ugarska morala njega primiti za svoga vladara. Protiv narodnoga ugarskoga kralja Matijaša Korvina stoje Hrvati uz Habsburgovca Fridrika III. Austrijskoga, te se je god. 1469. dijelila Hrvatska na gornju (superior), koja je priznavala cara i kralja Fridrika, i na dolnju (inferior), koja je ostala vjerna Matijašu Korvinu. Jednako su se Hrvati protiv Jagelovića Vladislava II. okupljali oko njemačkoga kralja i cara Maksimilijana I., sina Fridrika Austrijskoga. Za posljednjega vladara iz kuće Jagelovića, za Ljudevita II., Hrvati se više utječu Maksimilijanu i njegovim unucima, nego svomu zakonitomu vladaru; pače pojedini knezovi hrvatski sklapaju i ugovore

s Habsburgima i ne pitajući za kralja u Budimu.

Poslije razboja na Muhačkom polju Hrvati ne će ni da čuju za domaćega sina Ivana Zapolju poglavito zato, jer uza nj stoji ogromna većina naroda u Ugarskoj. Hrvatski staleži sastaju se 1. siječnja 1527. u varoši Cetinu u blagovaonici franjevačkoga samostana na sabor, pa tu prije ručka, dok su još na tašte (ante sumptum prandium, dum adhuc ieiuni essemus), biraju i proglašuju Habsburga Ferdinanda I. za hrvatskoga kralja. Ako je već sam izbor bio akt žive samosvijesti, još više odiše samosviješću način, k a k o je taj znameniti izbor obavljen.

Ferdinand je naime bio uvjeren, da je on po ugovorima svoga pradjeda i djeda s Matijašem Korvinom i Vladislavom II. r o đ e n i kralj Ugarske i Hrvatske, da je stoga svaki izbor suvišan, nego da mu se naročito hrvatski staleži moraju naprosto pokloniti kao svojemu kralju, te mu položiti zakletvu vjernosti. Stoga je poslao četiri povjerenika svoja u Cetin, da to sa staležima izvrše. Ali staleži nijesu o poklonstvu i prisegi htjeli ni čuti, dok se ne ispita njegovo pravo, i dok se ne podvrgne izboru. Tek kad su Ferdinandovi povjerenici pristali na te preduvjete, obavljen bi svečani izbor, i namah zatim položili su staleži traženu prisegu vjernosti. Sasvim je prirodno, da su povjerenici novoga kralja morali u isti mah obećati, da će novi kralj poštivati i štititi stare pravice kraljevstva, da će braniti zemlju vojskom i oružjem, i da će pojedinim knezovima novcem i ratnom zairom pomagati pri obrani njihovih gradova i zamaka od sile neprijateljske. O svemu tomu bi sastavljeno i pismo, koje će kralj naknadno u svečanoj formi potvrditi.

Na dvoru kralja Ferdinanda I. kao da nijesu bili osobito zadovoljni s izborom u Cetinu, pa se stoga nijesu nimalo ni žurili, da potvrde i provedu obećanja njegovih povjerenika. To je krzmanje jako ozlovoljilo hrvatske staleže, koji kao da su se bojali, da su prevareni. U takovom raspoloženju staleža sastao se je opet hrvatski sabor 27. travnja 1527. u varoši Cetinu. Ogorčeni staleži šalju kralju sadržinom prilično oštru poruku, u kojoj mu neizravno spotiču vjerolomstvo, što po svojim opunomoćenim povjerenicima zadata obećanja dosad ispunio nije. Oni nijesu njega izabrali za svoga kralja možda od straha pred Turcima, ni u nadi, da će ih on obraniti; nasuprot Hrvatsku su ostavili svi njezini stari prijatelji, otkad je njega izabrala za kralja. U toj poruci osobitim ponosom i samosvije-

sti odišu ove riječi: »**Neka znade vaše veličanstvo, da se ne može naći, te bi i koji gospodin silom Hrvatsku svladao, jer mi smo se po smrti posljednjega kralja svoga, nekad srećne uspomene Zvonimira, dobre volje okupili oko svete krune kraljevstva Ungarije i nakon toga, sada, uz vaše veličanstvo**«.[1] Poruku imali su odnijeti u Beč kralju naročita dva poslanika, po imenu Bernardo Tompić i Mihajlo Skoblić, koji su jamačno primili i usmeni naputak, kako da se ponesu, ako ne bi našli odziva na ultimatum hrvatskih staleža.

Poklisari zatekli su kralja Ferdinanda i njegove dvorjanike za čudo spremne da ugode svima željama i zahtjevima hrvatskih staleža. Kralj je pače bio gotov, da imenuje za Hrvatsku još drugoga bana pored bana Franje Baćana, koji je malo u zemlji boravio. No kako nijesu na kraljevu dvoru poznavali hrvatsku gospodu, pozvao je kralj u odgovoru na poruku hrvatskih staleža, da mu imenuju više lica za tu čast zgodnih i dostojnih, da se raspitaju za njihove sposobnosti, te da mu sve to saopće, a on će se tada njima pobrinuti za bana.[2] Tim je pozivom kralj podijelio hrvatskim staležima novo pravo, da naime predlažu (dotično preporuče) kralju zgodne kandidate za bansku čast.

Kralj je doduše malo zatim kneza Ivana Karlovića imenovao banom, ali druga obećanja, zadata u njegovo ime od njegovih povjerenika na izbornom saboru u Cetinu kao da nije mogao ili htio da ispuni. Stoga je sveđer odlagao svečanu potvrdu utanačenja svojih povjerenika s hrvatskim staležima. To je potrajalo preko 7 godina, za kojih su staleži više puta pismeno i usmeno kralja opominjali. Ali kada sve opomene i molbe nijesu koristile, skupili su se opet 9. rujna 1535. brojno na saboru u Topuskom, te su se ponovno opsežnom i po sadržaju odlučnom poslanicom obratili na Ferdinanda zahtijevajući, da jednom svoju dužnost ispuni. Tu su poruku opet posebni poklisari Ivan Tompić i Mihajlo Budišić odnijeli u Beč. Najznačajnije je mjesto u adresi ono, gdje no staleži mole kralja, **da im povrati njihovo pismo, izdano u Cetinu na dan izbora, kojim ga biraju i proglašuju svojim kraljem, te mu polažu prisegu vjernosti. Obratno će oni kralju povratiti izvornu ispravu, kojom su njegovi komesari njima ne samo zajamčili u njegovo ime potvrdu starih pravica kraljevstva,** nego podjedno obećali novaca, vojsku i zairu za obranu zemlje. A da kralj znade, što su njegovi povjerenici utanačili, šalju mu staleži prepis rečene isprave. Još mole kralja,

da se ne ozlovolji radi njihova postupka; jer kad ih je posve ostavio, oni se hoćeš ne ćeš moraju sami pobrinuti za opstanak i spasenje svoje.[3]

Hrvatski sabor dakle naviješta kralju Ferdinandu opoziv izbora i podaničke prisege, buduć da on nije ispunio zadata obećanja. Oni mu predlažu izmjenični povratak službenih spisa, kao da se u siječnju 1527. nije ništa dogodilo. Ugovor između vladara i podanika neka se ukine, pa da svaka stranka bude slobodna i pođe svojim putem. Tim svojim postupkom hrvatski staleži kao da su predteče engleskih revolucijonaraca na koncu XVII. stoljeća. Oni praktičnim primjerom pokazuju, kako monarhije nastaju ugovorima izmedju izabranoga vladara i njegovih podanika, pa kako se podanici smiju bez grižnje savjesti odvrći od vladara, koji ne vrši obostranim ugovorom preuzete dužnosti. Gest hrvatskih staleža na saboru u Topuskom god. 1535. zaslužuje odlično mjesto u univerzalnoj historiji, jer takovih gesta mnogo nema, pače ni u povjesnici velikih naroda, kao engleskoga, francuskoga i njemačkoga.

Poruka hrvatskoga sabora mora da je na dvoru kralja Ferdinanda silno djelovala. Kralj odgovara staležima najbiranijim riječima, obećaje im ponovo sve i sva, pa ih gotovo moli i zaklinje, da mu ostanu vjerni za volju kršćanske vjere i kraljevstva, kao i za opći boljitak. A on će im tu vjernost milostivo naplatiti, tako svima zajedno, kao i svakomu pojedinomu bilo kojega staleža i stanja (velint tamquam boni subditi pro bono fidei nostre et regni, ac utilitate sua communi adhuc in fidelitate et in bono offitio erga maiestatem suam persistere et perseverare, quod erga ipsos omnes et eorum quemlibet, pro uniuscuiusque condicione et qualitate, maiestas sua regia quovis tempore opportuno graciose compensabit).

Kroz čitavo XVI. stoljeće i u prvoj polovici XVII. stoljeća hrvatski sabor svakom prigodom tako prema kraljevima iz kuće Habsburg kao i prema Ugarskoj i austrijskim zemljama ističe i osobito naglašuje, da je hrvatsko kraljevstvo samosvojno i nezavisno, te da radi samo ono i onako, kako njegov probitak zahtijeva. Godine 1608. odbijaju staleži poziv, da pristanu uz konfederaciju sklopljenu medju Ugarskom i Austrijom protiv kralja Rudolfa; g. 1620. opet sklapaju konfederaciju ili uniju s nutarnjo-austrijskim zemljama protiv Gabrijela Betlena i ugarskih buntovnika. Prigodom svakoga krunisanja iz-

nose hrvatski zastupnici osobiti položaj svoje domovine, pače prigodom krunisanja Ferdinanda II. godine 1618. traže i dobivaju (17. lipnja) zasebnu inauguralnu diplomu za hrvatsko kraljevstvo, kojom bi zajamčeno riješenje vlaškoga i krajiškoga pitanja po pravu i zahtjevima hrvatskoga naroda. Staleži nadalje šalju svoje poklisare ili nuncije na zajedničke ugarsko-hrvatske sabore u Požun (i Šopron); ali vazda traže da se njima odredi i osigura p r v o m j e s t o medju poslanicima, jer im ono od starine pripada.

Sve pored inauguralne diplome Ferdinanda II. ipak ne mogu postići toga, da bi se vojna krajina vratila materi zemlji, te da se u krajini naseljeni Vlasi (Srbi) podvrgnu vlasteli onih zemalja, na kojima su nastanjeni. Habsburški kraljevi združili su se s njemačkom gospodom svojih nutarnjoaustrijskih zemalja i s novo naseljenim Vlasima, pa se svi zajedno otimaju, da se Hrvatskoj vrati, što joj po Bogu i pravdi pripada. Hrvatski se staleži stoga bune protiv kraljeva, jer su uvjereni, da bi se hrvatskomu pravu lako zadovoljilo, samo kad bi kraljevi ozbiljno htjeli. Na čelu otpornih Hrvata stoje sami bani, kojih je vlast osnivanjem i širenjem krajina znatno stradala. Opreke postaju sve jače, dok se za bana

Petra Zrinskoga ne prometne otpor u očitu bunu. Ban Petar Zrinjski sa svojom suprugom Katarinom i šurom Franjom Krstom Frankopanom roti se s ugarskim buntovnicima protiv kralja Leopolda I., pa traži pomoći u Mletcima, u francuskoga kralja Ljudevita XIV., i napokon u istoga turskoga sultana. Zavjerenici Petar Zrinjski, Franjo Krsto Frankopan i drugovi gube glave (1671.); njihove porodice su istrijebljene, a njihova bogata imanja razgrabljena. Leopold hoće da ukine i samu bansku čast, ali je hrvatsko pravo jače od samovolje Habsburgovaca. Pače i najveći protivnik roda Zrinskoga, grof Nikola Erdedi, poručuje u tim osudnim časovima zagrebačkomu biskupu Borkoviću: »S a d a a l i n i k d a r t r e b a z a p a t r i u s t a t.«

Činilo se ipak u prvi kraj, kao da je katastrofom dviju najmoćnijih porodica hrvatskih slomljena i snaga hrvatskoga naroda i njegova kraljevstva. Tako su bar mislila i neka ugarska gospoda, smatrajući da je svanuo zgodan čas, da Hrvatsku učine ugarskom pokrajinom. Izniješe stoga teoriju, da u Hrvatskoj ne može i ne smije vrijediti ni jedan zakon, koji nije u potpunom skladu ili konkordanciji s ugarskim zakonima. Stoga treba u Hrvatskoj ukinuti sve zakone (kao primjerice vjerski), koji se

ne podudaraju s ugarskima. Da je to prodrlo, Hrvatska bi prestala postojati kao samosvojno kraljevstvo. Ali su hrvatski staleži i tome našli lijeka, pa se ugarskoj napasti odrvali.

Na posljednjem ugarsko - hrvatskom saboru u Požunu god. 1687. bijahu staleži prinuđeni, da Ugarsku i Hrvatsku proglase nasljednim kraljevinama u porodici Habsburga, ali samo u muškoj lozi; ako bi pak muški rod izumro, pristoji Ugarskoj pravo, da po svojoj miloj volji bira novoga kralja i dinastiju. Ovaj zakon bio je od toga časa temeljnim zakonom za Ugarsku i pridružene joj strane. Ali hrvatski staleži, povrijedjeni zahtjevom ugarskih staleža o konkordanciji zakona, odlučiše pobijati taj zakon za svoje kraljevstvo, jer da ono samo može određivati svoju sudbinu bez ikakova obzira na Ugarsku. Stoga se riješiše prvom prigodom stvoriti za Hrvatsku zaseban zakon o nasljedstvu. Pa tako je hrvatski sabor 9. ožujka 1712. člankom VII. prihvatio specijalni zakon o nasljedstvu, poprimivši i ž e n s k o n a s l j e d s t v o porodice Habsburg. Nije ga na to potakla neka pretjerana lojalnost prema tadanjemu kralju Karlu III., nego živa svijest, da se Hrvatska ne mora ravnati po zakonima Ugarske. Ogleda se to jasno i odrješito u poruci sabora na kralja Karla III., gdje staleži opravdavaju svoju odluku ovim muževnim riječima: »Neka nas ne odvrati od zasnovanoga probitka našega to, što smo dio Ungarije. Mi smo doduše pridružene strane Ugarskoj, kako to zakoni kažu, ali nijesmo podanici njezini. Imali smo nekad svoje domaće rodjene kraljeve, a ne ugarske. I nijedna sila, nijedno ropstvo nije nas pokorilo Ugarskoj. već smo mi sami po svojoj dobroj volji podvrgli se ugarskim kraljima, a nipošto ugarskomu kraljevstvu. Priznavat ćemo i nadalje njihovog (ugarskog) kralja, dokle bude Austrijanac; u protivnom slučaju ne ćemo ni da čujemo za zavodljiv izbor slobode ili slobodu izbora, kao ni za potrebu, da se nerazrješivim vezom povodimo za Ugarskom. Slobodni smo, a ne robovi«....[4]

Hrvatski staleži dakle da pokažu, kako Hrvatska ne mora da ima zakone konkordantne s Ugarskom, stvaraju sami za sebe novi temeljni zakon o nasljedstvu Habsburga po ženskoj lozi ili tako zvanu hrvatsku pragmatičku sankciju. Pa kada je poslije, naime godine 1740. kralj Karlo III. umro, hrvatski sabor sastavši se 1. prosinca u Varaždinu, prima kćer njegovu kao zakonitu baštinicu njegovu za svoju kraljicu, te u drugom članku saborskom izrije-

kom napominje, kako su članko VII. od 9. ožujka 1712. Hrvati prvi priznali žensko nasljedstvo kuće Habsburg u Hrvatskoj. Dok za Ugarsku vrijedi pragmatička sankcija od god. 1723., za Hrvate stoji njihov zakon od 9. ožujka 1712.

Ali baš vladanje Marije Terezije i još više sina joj Josipa II. bilo je radi nasilnog apsolutizma i germanizacije zazorno i mrsko tako Ugarskoj kao i Hrvatskoj. Nije zato čudo, što su hrvatski staleži namah nakon smrti Josipa II. tijesno se pridružili Ugarskoj, da se zajedničkom snagom odupru eventualnim budućim pokusima apsolutizma i germanizacije. No tim spadoše iz zla u gore, jer su ugarski staleži pregnuli, da izvedu ono, što im dosada nije polazilo za rukom. Madjarskoj supremaciji stao se je medjutim otimati sav hrvatski narod, na čelu mu sam ban Ivan Erdedi, koji je Magjarima, kad su svoje zakone htjeli protegnuti na Hrvatsku, gromko doviknuo: »Jedno kraljevstvo ne propisuje zakone drugomu« (Regnum regno non praescribit leges). Malo za tim planula je žestoka borba izmedju oba kraljevstva, koja se je svršila prelomom i posvemašnjim odcijepljenjem Hrvatske od Ugarske. Vrijedno je spomenuti, kako je hrvatski narodni (ne više staleški) sabor u svojoj adresi od 10.

lipnja 1848. na kralja Ferdinanda V. odlučno naglašivao samosvojnost hrvatske države kroz sva stoljeća. Tu se čita uz ino i ovo:

»Poznata je stvar, da je kraljevina Hrvatska, Slavonska i Dalmatinska, premda već kroz sedam i pol stoljeća s Ugarskom u sreći i nesreći skopčana, sasvim tim svoja negdašnja prava i narodnu slobodu neprestano sačuvala, ter da do dana današnjega nikada magjarskoga gospodstva nad sobom nije priznala. Jer već u prvom početku znamenitoga saveza ove kraljevine s Ugarskom, bio je Koloman prvi .općeni kralj ugarski i hrvatski, hrvatskom krunom napose krunjen, a slijedećih godina poslije toga vremena uzdigla je ova trojedna kraljevina na ugarski prijestol više kraljeva svojom vlastitom silom izabranih, a naime Karla Roberta i Karla Maloga (Dračkoga). U Zadru izabra sebi narod ove kraljevine na saboru sakupljen za kralja Ladislava Napolitanca i Tvrtka I. Bosanskoga. .... Na ovaj način vladala se je ova trojedna kraljevina kao slobodan i s ugarskim posve jednak narod, kako to ne samo gore napomenuti dokazi svjedoče, nego još i ona okolnost potvrdjuje, da je ova kraljevina od više ugarskih kraljeva posebne diplome krunjenja dobila, i da su naši kraljevi na to

prisizali, da ne će samo ugarske nego i trojedne kraljevine prava i slobode braniti.«

»Samostalnost naše kraljevine još jasnije dokazuje to, da su do danas sačuvale **vlastiti** od **ugarskoga neodvisni sabor**, na kojem su negda do vremena Ferdinanda I. kraljevi glavom predsjedali .... **Na ovom saboru ima ova kraljevina još i sada svoje zakonodavstvo**, a imala je do najnovijih vremena svoje vlastito upravljanje, koje je povjereno bilo negda vojvodama iz kraljevske krvi rodjenim, a poslije pako banovima, koji su samo i jedino od kralja zavisili.«

U borbi između Hrvatske i Ugarske pomagali su kraljevi iz kuće habsburško-lotaringijske u svom vlastitom interes·· više ili manje Hrvatsku protiv nametljivosti Ugarske. Ali god. 1867. složili su se dinastija i austrijski Nijemci s Ugarskom na zator Hrvatske i ostalih slavenskih zemalja u monarkiji, koja se je stala službeno nazivati Austro-Ungarijom. No za to su i Slaveni, a na čelu im Hrvati i Česi uzvraćali tako, da su radili o propasti dinastije i Austro-Ungarije. I tako bi Austro-Ungarija posljednjih dana listopada 1918. napokon pokopana. Dne 29. listopada te godine proglasio je hrvatski sabor svaku vezu s

Ugarskom prekinutom, a Hrvatsku posve samosvojnom državom. To se je desilo na **pedesetgodišnjicu hrvatsko-ugarske** nagode, koja bi god. 1868. hrvatskomu narodu nametnuta, ali koja je pored svih loših strana svojih ipak priznavala samosvojnost Hrvatske kao zasebne države prema Ugarskoj.

U prosincu 1918., u času općenite uzbuđenosti i opojenosti, neki su zastupnici hrvatskoga sabora zajedno s bosanskim, dalmatinskim i slovenačkim poslanicima utanačili u Beogradu na Savi s kraljevinom Srbijom neki sporazum, na osnovu kojega je osvanula »Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca«. Ali taj sporazum stoji na pretpostavci, da etnografsko (dotično jezično) jedinstvo kojega naroda bezuvjetno traži političko ili državno jedinstvo toga naroda, što se historijom potvrditi ne može. K tomu sporazum u Beogradu u prosincu 1918. nije naknadno odobrilo i posvetilo tadanje zakonito zastupstvo hrvatskoga naroda, a teško da će ga hrvatski narod ikada primiti u **današnjem obliku**, jer se diametralno protivi temeljnoj ideji tisućgodišnjega razvitka samosvojne države hrvatske.

BILJEŠKE

[1] U latinskom originalu stoje ove riječi: »Noverit maiestas vestra, quod inveniri non potest, ut nullus dominus potencia mediante Croatiam occupasset, nisi post discessum nostri quondam ultimi regis Zwonymer dicti felicis recordacionis, libero arbitrio se coadiunximus circa sacram coronam Hungariae, et post hoc, nunc, erga maiestatem vestram.«

[2] Original kaže: »ut ipsi aliquot personas idoneas et tali officio dignas indicent, seque de eorum habilitate informent, qua simul et nominibus regni eorum intellectis, maiestas sua tunc eis de bano providebit.

[3] U latinskom izvorniku čitamo: »Quodsi autem maiestas vestra nos in ultimo periculo positos et pendentes omnino derelinquet, supplicamus maiestati vestre humillime, ut nobis literas nostras maiestati vestre medio commissariorum suorum predictorum per nos missas, reddere et restituere dignaretur; nos autem literas commissariorum ex parte maiestatis vestre nobis datas, quarum paria per hos nuncios nostros maiestati vestre, ut premissum est, misimus, remittere et restituere volumus. Iccirco maiestati vestre humillime supplicamus, ne hoc in animum maiestatis vestre malivolum accipere dignaretur.... Si a maiestate vestra omnino derelinquemur, velle nolle rebus et negociis nostris providere et consulere cogimur.«

[4] U latinskom originalu stoji: »Non deterreat nos a praeconcepto nostro commodo, quod pars simus Hungariae. Partes quidem sumus, uti leges loquuntur, annexae Hungariae, non autem subdit; et nativos olim habebamus, non Hungaros, reges; nullaque vis, nulla captivitas nos Hungaris addixit, sed spontanea nostra ultroneaque voluntate non quidem regno, verum eorundem regi nosmet subiecimus; ipsorum omnino etiamnum profitemur regem, quamdiu Austriacus fuerit. In contrario autem eventu, ne audiamus seducentem libertatis electionem, aut electionis libertatem, neque necessitatem nostri, atque indissolubilem post Hungariam sequelam. Liberi sumus, non mancipia ...«

Tisak »Tipografija« d. d., Zagreb